

TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ ORTADOĞU ÜLKELERİYLE TİCARETİNİN ANALİZİ

Hamza ÇEŐTEPE*

ANALYSIS OF TURKEY’S TRADE WITH SELECTED MIDDLE EAST COUNTRIES

Öz

Türkiye, dış ticaretinin önemli bir kısmını Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle yapmasına rağmen, son dönemlerde özellikle global ekonomik krizle birlikte diğer bölge ülkelerinin de önem kazandığı görölmektedir. Bu çalıŐma, Türkiye’nin ortak kültürel ve tarihi bağları olan seçilmiş Ortadoğu ülkeleriyle ticaretinin yapısını analiz etmektedir. Bu amaçla, 1999-2009 arasındaki dış ticaret verileriyle ticaret yoğunluğu, Grubel-Llyod ve Balassa endeksleri hesaplanarak sonuçların yorumları yapılmıŐtır. Yapılan hesaplamalar sonucunda Türkiye’nin bu ülkelerle dış ticaretinin arttığı, bu ticarete endüstriiçi ticaret düzeyinin genel olarak düşük, işlenmiş mallarda nispeten yüksek olduğu ve Türkiye’nin bir iki mal grubu dışında söz konusu ülke grubuna göre rekabet gücünün bulunduğu görölmüŐtür. Türkiye’nin bu ülkelerle dış ticaretinin artması için, rekabet gücüne sahip olduğu sermaye yoğun malların ihracatına daha fazla ağırlık vermesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Ticaret Yoğunluğu, Endüstriiçi Ticaret, Rekabet Gücü, Ortadoğu Ülkeleri.

Abstract

Although Turkey has been trading with the European Union countries to a great extent, especially after the global economic crisis, Turkey trade with the rest of the world has also gained importance. This study examines the structure of trade between Turkey and the selected Middle East countries which have common historical and cultural bond with Turkey. In this context, “intensity of trade index”, “Grubel-Llyod index”, and “Balassa index” have been computed using foreign trade statistics between 1999 and 2009, and the results have been interpreted. The results show that Turkey trade with those countries has increased, in this commerce network the intra-industry trade level is generally low, on processed goods is relatively high, and Turkey has more competitiveness comparing to those countries except for a few product class. In order to be provided the trade enhancement between Turkey and those countries, Turkey

* Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, hamzac@hotmail.com

needs to work on more export of capital-intensive commodities that turkey has more competitiveness on these.

Keywords: Trade Intensity, Intra-industry Trade, Competitiveness, Middle East Countries.

1. Giriş

Türkiye, dış ticaretinin yarıdan fazlasını Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile yapmaktadır. Ancak özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren Kafkasya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi bölge ülkelerinin de Türkiye'nin dış ticaretinde payının arttığı gözlenmektedir. Bunun yanında son global ekonomik krizden diğer gelişmiş ülkelerle birlikte AB ülkelerinin de oldukça etkilenmesi, Türkiye'nin dış ticaretinde bu bölgelerin önemini biraz daha ön plana çıkarmıştır.

Türkiye'nin on yıllardır AB'ye üye olma macerası, buna bağlı olarak ekonomik ve ticari ilişkilerinde de AB'yi hep ön planda tutmuştur. Ancak AB ülkeleri kadar olmasa da, Türkiye'nin doğusu ve güneyinde ekonomik ve ticari potansiyeli yüksek ülkeler bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin bu ülkelerle ortak tarihi, kültürel vb. bağlarının bulunması bu potansiyelin neden fazla değerlendirilemediği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soru, AB ve diğer gelişmiş ülkelerin ekonomik krizden yoğun bir şekilde etkilendiği şu dönemde daha fazla sorulur hale gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, içerisinde bazılarının Türkiye'nin komşusu olduğu seçilmiş Ortadoğu ülkeleriyle¹ dış ticaretini olarak analiz etmektir. Bu amaçla istatistik veriler ve ticaret yoğunluğu, Grubel-Llyod, Balassa indeksi gibi indeksler yoluyla 1999-2009 döneminde Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticaretinin yönü ve niteliği belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışmada indeksler hesaplandıktan sonra tablolar oluşturularak sonuçlar yorumlanmıştır.

Türkiye'nin ikili dış ticaretini ampirik olarak analiz eden çalışmaların çoğunlukla Türkiye-Avrupa Birliği ticareti üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalarda da ya bu bölgeyle Türkiye'nin endüstriiçi

¹ Ortadoğu bölgesini oluşturan ülkeler şunlardır: Türkiye, İran, Irak, Suriye, Katar, Kıbrıs, Ürdün, İsrail, Lübnan, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen ve Mısır. Görüldüğü gibi Ortadoğu Akdeniz'den Pakistan'a kadar geniş bir coğrafyayı kapsar. Burada Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı beş Ortadoğu ülkesi seçilmiştir.

ticareti ya da rekabet gücü analiz edilmektedir. Bu çalışmada ise daha geniş kapsamlı bir analizle Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ülkeleriyle ticaret yoğunluğu, endüstriçi ticaret (EİT) düzeyi ve rekabet gücü incelenmektedir.

Çalışmada Türkiye'nin Ortadoğu'da en fazla ticaret yaptığı beş ülke alınmıştır. Bu ülkeler İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Dönem olarak ise 1999 ile 2009 arasını kapsayan 10 yıllık bir dönem seçilmiştir. Burada amaç, özellikle Türkiye ile bölge ülkeleri arasında ticaretin önemli ölçüde artmaya başladığı 2003 ve sonrası dönemde dış ticaretin yapısının ortaya konulmasıdır. Çalışmada Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ticaret yoğunluğu ve endüstriçi ticaret düzeyi ülkeler itibariyle genel olarak hesaplanmış, bunun yanında üç haneli dış ticaret verileriyle mal grupları açısından da EİT ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri belirlenerek analiz edilmiştir.

Çalışmanın başında, Türkiye'nin genel ve bölge ülkeleri itibariyle dış ticareti hakkında istatistiki bilgiler verilmiştir. Daha sonra bazı indekslerin hesaplanması suretiyle Türkiye'nin seçilmiş ticaret partnerleriyle dış ticareti ampirik olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise, ulaşılan genel sonuçlar ve öneriler yer almaktadır.

2. Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Dış Ticareti

Özellikle 1980'li yılların başında önemli bir sıçrama gösteren Türkiye'nin dış ticareti, benzer bir gelişmeyi 2003 yılından itibaren yaşamıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi 2003 yılında 116.5 milyar dolar olan dış ticaret hacmimiz 2008 yılında 334 milyar dolara ulaştıktan sonra 2009'da global krizin etkisiyle 243 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizi sonrasında 2003 yılında 47.2 milyar dolar olan ihracatımız, Türkiye'nin son yıllarda ihracatta yaşadığı köklü değişikliklerle dünya ortalamasının çok üzerinde artışlar yakalayarak 2009 yılı sonunda global ekonomik krize rağmen 102 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bugün Türkiye, dünya ihracatından aldığı %1,04 pay ile dünyanın en büyük ihracatçı ülkeleri sıralamasında 22. sırada yer almaktadır. 2007 yılında 170 milyar dolarlık ithalat yapan Türkiye'nin ithalatı 2009 yılında krizin etkisiyle 140 milyar dolara düşmüştür. Tabi bu tarihte Türkiye'nin dış ticaret açığı 2007 yılına göre yaklaşık yarı yarıya düşmüştür.

Tablo 1. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1999-2009)

	1999	2003	2005	2007	2009
İHRACAT (FOB)	26.587	47.253	73.476	107.272	102.135
İTHALAT (CIF)	40.671	69.340	116.774	170.063	140.919
DIŞ TİCARET HACMİ	67.258	116.593	190.251	277.334	243.054
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-14.084	-22.087	-43.298	-62.791	-38.784
İHRACAT/İTHALAT%	65,3	68,1	62,9	63,1	72,5

Kaynak: DTM, *Dış Ticaret İstatistikleri*, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko01.xls>, 25.08.2010

Ülkeler itibariyle Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye, ticaretinin büyük bir kısmını Avrupa Birliği ülkeleri ile yapmaktadır. İhracat verilerine baktığımızda, 2009 yılında ihracatımızın %46'sını AB ülkelerine yaptığımız görülmektedir. Yine ihracatımızda ve ithalatımızda ilk 10 ülke içinde AB ülkelerinin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Ancak son bir iki yılda AB ülkeleri ile olan ticaretimizde nispeten azalma eğilimi görülmektedir. Son zamanlarda Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında önemli ticaret partnerleri ile arasındaki ticarete Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin özellikle ihracat payında önemli artışlar görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon \$)

	1999		2003		2007		2009	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
İran	158	636	534	1.861	1.441	6.615	2.025	3.406
Irak	0	0	829	113	2.845	645	5.125	952
İsrail	585	298	1.083	459	1.658	1.082	1.528	1.070
S. Arab.	367	579	741	969	1.487	2.440	1.771	1.687
BAE	391	28	703	114	3.241	470	2.899	668
Yakın ve Ortadoğu	2.566	2.124	5.465	4.455	15.081	12.641	19.189	9.591
AB-27	15.424	22.530	27.394	35.140	60.399	68.612	46.984	56.586

Kaynak: DTM, *Dış Ticaret İstatistikleri*, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&icerikID=1225&dil=TR>, 26.08.2010

Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ülkeleriyle dış ticaretinde 1999'dan 2009'a ciddi bir artış olduğu dikkat çekmektedir. İhracat açısından bakıldığında bu dönemde söz konusu beş ülkeye Türkiye'nin ihracatı

parasal olarak yaklaşık %1500 artmıştır. Bu dönemde ihracatın en fazla arttığı ülkeler Irak (%5125), İran (%1281) ve Birleşik Arap Emirlikleri (%741)'dir. İthalat açısından ise İran, İsrail ve Suudi Arabistan'dan yapılan ithalattaki artış dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Irak, İran gibi ülkelerle benzer tarihi, dini, kültürel ve akrabalık bağları, birinin sahip olup diğerinin sahip olamadığı doğal kaynaklar ve komşular arası ucuz taşıma maliyetlerinin olması bu ülkelerle arasında dış ticareti kolaylaştırmaktadır. Bu durum, ticareti sınırlayıcı sorunların çözölüp anlaşmalara bağlanması halinde Türkiye ile bu ülkeler arasında dış ticaretin daha da artırılabilieceğine işaret etmektedir (Akal, 2008:272).

3. Türkiye ve Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Ampirik Analizi

Bu bölümde Türkiye ile seçilmiş Ortadoğu'lu ticaret partnerleri arasındaki iki yanlı ticari ilişkilerin gücü ve yapısı, bazı indekslerin hesaplanması ve bunların sonuçlarının analizi yoluyla ortaya konulmaktadır. Dönem olarak 1999-2009 döneminin seçildiği çalışmada, gerekli SITC (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması) Rev.3 üç haneli dış ticaret verileri Birleşmiş Milletler'in Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı'ndan (COMTRADE) alınmıştır. Bu tür çalışmalarda en önemli sorun dış ticaret verilerinin toplulaştırılması sorunudur. Burada ayrıntılı analiz yapabilmek ve diğer çalışmalardan fark yaratabilmek amacıyla SITC üç haneli dış ticaret verileri kullanılmıştır. Ancak daha genel yorumların yapılabilmesi ve tabloların oluşturulabilmesi için Ek Tablo 1'de verildiği şekilde benzer mallar birleştirilmek suretiyle toplulaştırmaya gidilmiştir. Çalışmada önce ticaret yoğunluğu, daha sonra da EİT ve Balassa endeksleri hesaplanmış ve yorumları yapılmıştır.

3.1. Ampirik Literatür

Türkiye'nin ikili dış ticaretini ampirik olarak analiz eden çalışmaların çoğunlukla Türkiye-Avrupa Birliği ticareti üzerine yoğunlaştığı görölmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı da Türkiye ile AB arasındaki endüstriiçi ticaretin belirlenmesine yöneliktir (Erk ve Tekgöl, 2001; Erlat ve Erlat, 2003; Kutlu ve Yenilmez, 2005 gibi). Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki ikili ticari ilişkileri analiz eden çalışmaların da yine daha çok EİT'le ilgili olduğu görölmektedir. Örneğin Türkiye ile Çin arasındaki EİT'in analiz edildiği Deviren ve Karataş'ın (2007) çalışmasında 1995-2005 döneminde Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'yle yapmış olduğu dış ticaretin endüstriler arası ticaret yapısı

gösterdiği sonucuna varılmıştır. Yenilmez ve Bayraç (2005) ise Türkiye-Almanya dış ticaretinde EİT'in önemini ve EİT oranını etkileyen ülke değişkenlerini ortaya koymayı amaçladıkları çalışmada Türkiye-Almanya arasındaki EİT'in gittikçe arttığını ve ab (Avrupa Birliği) değişkeni dışında modelde yer alan tüm değişkenlerin Türkiye ile Almanya arasındaki EİT'i etkileyen değişkenler olduğunu bulmuşlardır.

Türkiye'nin dış ticarete rekabet gücünü inceleyen çalışmalara bakıldığında da genellikle AB ile rekabet gücünü ölçen çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir: Utkulu ve Seymen (2004), Erlat ve Erlat (2005), Kaya (2006), Şimşek, Seymen ve Utkulu (2007), Serin ve Civan (2008) gibi. Bu çalışmalarda genel olarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılarak mal grupları itibarıyla Türkiye'nin AB karşısındaki rekabet gücü hesaplanmış ve analiz edilmiştir. Örneğin bunlardan Erlat ve Erlat (2005)'in çalışmasında 1990-2000 dönemi için Türkiye'nin rekabet gücü AKÜ yöntemi ile teknoloji açısından sınıflandırılmış mal grupları için hesaplanarak AB-15 ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda Türkiye ile Belçika, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan ve İspanya arasında benzerlik olduğu, Türkiye'nin rekabet gücünün geleneksel olmayan sektörlerde yükselirken, hammadde yoğun mallarda düştüğü tespit edilmiştir. Utkulu ve Seymen (2004) ise, 1990-2003 döneminde Türkiye'den AB-15'e ihraç edilen ürünlerin rekabet gücünü, Balassa İndeksine ek olarak farklı AKÜ ölçütleri kullanarak ölçmüşlerdir. Türkiye ile AB arasında imzalanan GB anlaşmasının rekabet gücü üzerindeki etkilerinin de incelendiği çalışmada, Türkiye'nin 63 grubundan 7'sinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, bu dönemde 1994, 1999, 2001 krizleri ve gümrük birliğinin etkilerine rağmen AKÜ endekslerinin oldukça istikrarlı kaldığı ifade edilmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle dış ticaretini ampirik olarak analiz eden daha önceki çalışmaların sayısı ise fazla değildir. Bu çalışmalardan Erlat ve Erlat (2004)'in çalışmasında 1990-2002 döneminde Türkiye'nin 12 Ortadoğu ülkesiyle sabit pazar payı analizi yapılmış ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ve endüstriçi ticaret düzeyi ölçülmüştür. Yapılan hesaplamalar sonucunda AKÜ endeksi birin üzerinde olan yani karşılaştırmalı üstünlüğe sahip en çok sektöre Türkiye'nin sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin bu ülkelerle endüstriçi ticaretinin çok düşük olduğu, en yüksek düzeye sahip olan İsrail ve Mısır'ın endüstri-çi ticaret paylarının yüzde 10'lar dolayında olduğu ifade edilmiştir. Türkiye ile Suriye arasındaki ticarete açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesini amaçlayan Erkan (2012)'nin

çalışmasında 2000-2008 yılları arasında Türkiye ve Suriye'nin karşılaştırılmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla SITC Rev.3, 2 haneli bazda açıklanmış karşılaştırılmalı üstünlük katsayıları hesaplanmış; söz konusu ülkelerin birbirlerine karşı üstünlük ve dezavantajları ortaya konulmuştur. Buna göre toplam 66 mal grubunun 9'unda Türkiye'nin Suriye karşısında açıklanmış karşılaştırılmalı dezavantaja sahip olduğu, diğer mal gruplarının ihracatında ise Türkiye'nin Suriye karşısında bariz bir şekilde açıklanmış karşılaştırılmalı üstünlüğü bulunduğu belirlenmiştir. Ruben (2003), Türkiye'nin İsrail ile olan ticaretinde bazı sektörlerde endüstriler arası ticaretten endüstriiçi ticarete doğru bir yönelmenin varlığını araştırdığı çalışmasında ise EİT'in kimya, tekstil, makine ve ulaşım araçları sektörlerinin 9 alt kategorisinde yoğunlaştığını bulmuştur.

3.2. Türkiye ve Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri Arasında Ticaret Yoğunluğu

Ticaret yoğunluğu indeksi iki yanlı ticaret akımlarında değişmeleri ve nispi direnci ölçmek için kullanılır (Bano, 2002). Ticaret yoğunluğu indeksinin değeri 1'den büyükse, bir ülkenin dünya ticaretindeki payına kıyasla onun partnerine daha fazla ihracat yaptığını gösterir. Ticaret yoğunluğunun değeri 1'den küçükse tersi durum ortaya çıkar.

Ticaret yoğunluğu indeksi iki yönden hesaplanabilmektedir. İlk olarak temel ülke açısından ya da başka bir ifadeyle ihracat perspektifinden ticaret yoğunluğu indeksi şu formüle göre hesaplanır:

$$TII = \frac{X_{ab}}{X_a} \bigg/ \frac{M_b}{(M_w - M_a)}$$

Formülde,

TII= a ve b ülkesi arasında ticaret yoğunluğu indeksi

Xab= a ülkesinin b ülkesine ihracatı

Xa= a ülkesinin dünyaya toplam ihracatı

Ma= a ülkesinin toplam ithalatı

Mb= b ülkesinin toplam ithalatı

Mw= Toplam dünya ithalatı'dır

Formülde Xab/Xa toplam yerli ihracatın bir yüzdesi olarak yabancı ülkeye gönderilen ihracatın oranıdır. Mb/(Mw-Ma) yerli ekonominin ithalatından daha az toplam dünya ithalatının bir yüzdesi olarak yabancı ülkenin toplam ithalatıdır. İhracatlarının çoğunu gönderdikleri aynı

ülkeden nispeten yüksek düzeylerde ithalat yapan ülkeler yüksek bir TII'ye sahip olacaktır. Aksine, ithalatı için bir ülkeye bağlı olmayan çeşitli piyasalı bir ülke düşük bir TII'ye sahip olacaktır (Bano, 2002).

İkinci olarak ticaret yoğunluğu indeksi ülkenin ticaret partnerleri perspektifinden de hesaplanmaktadır. Temel ülke için ithalat perspektifinden ele alınan bu durumda formül aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$TTI = \frac{X_{ba}}{X_b} \Big/ \frac{M_a}{(M_w - M_b)}$$

Burada,

X_{ba} = b ülkesinin a ülkesine ihracatı

X_b = b ülkesinin dünyaya toplam ihracatı

M_a = a ülkesinin toplam ithalatı

M_b = b ülkesinin toplam ithalatı

M_w = toplam dünya ithalatı'dır.

Bu iki formül aracılığıyla hesaplanan Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ülkeleri ile olan ticaret yoğunluğu sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'de görülmektedir. Türkiye perspektifinden bakıldığında Türkiye'nin bu beş ülkeyle ticaret yoğunluğunun yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye ve bu ülkeler arasında 1999-2009 döneminde ticari ilişkilerin güçlendiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye, bu bölgedeki ticaret partnerlerine dünya ticaretindeki payından daha fazla ihracat yapmaktadır. Özellikle Irak (bu ülkenin savaş dönemi hariç) ve İran gibi komşu ülkelerle ticaret yoğunluğunun nispeten daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye ve Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri Arasında Ticaret Yoğunluğu (Türkiye Perspektifi)

	İran	Irak	İsrail	S.Arabistan	BAE
1999	2,62	0,00	3,90	2,90	2,73
2000	4,07	0,00	4,14	3,07	2,17
2001	4,43	0,00	4,67	3,30	2,09
2002	3,00	0,00	4,50	3,19	0,20
2003	3,55	13,75	4,92	3,31	2,22
2004	0,38	12,80	4,59	2,57	2,38
2005	3,70	1,70	4,73	0,24	3,01
2006	3,86	v.b	4,47	1,97	2,84
2007	4,56	v.b	3,77	2,12	v.b
2008	4,28	15,26	3,41	2,28	6,01
2009	vb.	27,01	4,60	2,42	3,11

Kaynak: COMTRADE (2009) verilerinden hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ticaret partnerleri perspektifinden bakıldığında ise sadece İran'ın Türkiye ile ticaret yoğunluğunun 1'in üzerinde olduğu görölmektedir. Son 1-2 yılda Irak ve İsrail'in Türkiye'yle ticaret yoğunluğunun arttığı görölmektedir. S. Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri dünya ticaretlerindeki paylarına kıyasla Türkiye'ye daha az ihracat yapmaktadır.

Tablo 4. Türkiye ve Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri Arasında Ticaret Yoğunluğu (Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri Perspektifi)

	İran	Irak	S.Arab	İsrail	BAE
1999	5,19	0	0,01	0,18	0,11
2000	3,35	0	0,02	0,03	0,09
2001	4,86	0	0,02	0,35	0,20
2002	4,71	0	0,02	0,30	0,24
2003	5,99	0,00	0,02	0,00	0,18
2004	4,41	0,00	0,03	0,23	0,19
2005	5,74	0,00	0,04	0,22	0,17
2006	7,06	0,00	0,01	0,02	0,20
2007	6,09	0,00	0,08	0,25	0,22
2008	5,63	1,75	0,81	1,86	0,23
2009	vb.	1,42	0,53	1,36	0,25

Kaynak: COMTRADE (2009) verilerinden hesaplanmıştır

3.3. Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Endüstriiçi Ticareti

Dünya ticareti geleneksel anlamda değişik endüstriler tarafından üretilen malların alım satımı şeklinde düşünülmeyle birlikte, günümüzde dış ticaretin büyük bir kısmı aynı endüstri grubuna ait malların alım satımına dayanmaktadır. Endüstriiçi ticaret olarak adlandırılan bu ticaret şekli özellikle gelişmiş ülkeler arasında ve kimya, makine, ulaşım araçları ve elektronik gibi daha sofistike imalat sektörlerinde çok yaygındır. Bu bağlamda ülkelerin sermaye ve emek donanımları ne kadar birbirine benzerse EİT de nispeten o kadar büyük olmaktadır (Appleyard vd., 2008:192). Ampirik analizler, artan ekonomik büyüme, üretim metodlarında uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, artan karmaşıklık, tüketici talebinde çeşitlilik, daha fazla ürün farklılaştırması ve ekonomik entegrasyonun sonucunda endüstriiçi ticaretin daha baskın olduğunu göstermiştir (Bano ve Li, 2005).

Endüstriiçi ticareti ölçmek için uluslararası iktisat literatüründe çeşitli indeksler geliştirilmiştir. Bunlar içinde ilk geliştirilen indeks Grubel ve Llyod (1975)'un kendi isimleriyle anılan indekstir. Aynı zamanda ampirik çalışmalarda en yaygın olarak kullanılan bu indeks aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$ITT_B^i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \cdot 100$$

Formülde X_i i mal veya mal grubunun ihracatını, M_i ise ithalatını göstermektedir. İndeks 0 ile 1 arasında değerler alır. İndeks sıfır olduğunda ülke o malı yalnızca ithal ya da ihraç ediyor demektir. İndeks 1'e eşitse, malın ihraç ve ithali birbirine eşittir.

Grubel ve Llyod indeksi yoluyla bireysel endüstriler yanında ülkeler arasında da EİT karşılaştırmaları yapılabilir. Bu durumda bireysel endüstriler için hesaplanan indekslerin toplamı alınmalıdır. Böylece indeks şu formüle dönüşmektedir:

$$ITT_B = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)} \cdot 100$$

Burada IIT_B $i=1$ 'den n 'e kadar tüm endüstrilerin EİT değerlerinin ağırlıklı ortalaması ve n endüstri sayısıdır. Σ (sigma) işareti ise bireysel endüstriler için hesaplanan değerler toplamını ifade eder.

Tablo 5. Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Endüstriiçi Ticareti

	1999	2009
BAE	0,05	0,19
İran	0,02	0,21
Irak	v.b.	0,02
S. Arabistan	0,03	0,14
İsrail	0,15	0,29

Kaynak: COMTRADE (2009) verilerinden hesaplanmıştır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Türkiye'nin bu bölgeyle endüstriiçi ticareti düşüktür. Bunun en önemli sebebi Türkiye ile bölge ülke ekonomilerinin çoğunun tamamlayıcı ekonomiler durumunda olmasıdır. Türkiye bu ülkelere çeşitli mallar ihraç etmekte, ancak ithalatı ağırlıklı olarak birkaç hammadde yoğun mala –petrol, doğal gaz gibi- dayanmaktadır. Bireysel endüstriler için hesaplanan Grubel-Lloyd indekslerinin toplamı alınarak oluşturulan Tablo 5'de görüldüğü gibi Türkiye'nin EİT'inin en yüksek olduğu ülke İsrail'dir. 1999-2009 arasında bu ülkeyle EİT yaklaşık iki kat artmıştır. 1999'dan 2009'a bu ülkelerin hepsiyle EİT'imizin arttığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde EİT'imizin en fazla artış gösterdiği ülke ise İran'dır. Bunda iki ülke arasında son dönemlerde ekonomik ve siyasi ilişkilerin artması, tüketici tercihlerinin benzerliği, coğrafi yakınlık gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Ülkeler açısından mallar itibarıyla baktığımızda 2009'da İran'la EİT'in en yüksek olduğu beş mal²; 611-İşlenmiş deri ve köseleler (0,98), 722-Traktörler (0,98), 898-Müzik aletleri vb. aksam ve parçaları (0,98), 514-Azot fonksiyonlu bileşikler (0,97), 575-Propilen ve diğer polimerler (0,97)'dir. Irak'la EİT'in en yüksek olduğu mallar; 334-Rafine edilmiş petrol ürünleri (0,92), 598-Muhtelif kimya sanayi ürünleri (0,68), 723-Toprağın tesviyesi, kar küreyicileri vb. (0,26), 695-El aletleri ve makineler için aletler (0,25)'dir. İsrail'le Türkiye arasındaki endüstriiçi

² Burada verisi olan üç haneli malların tümünün EİT değerleri hesaplanmış, ancak bunların hepsini göstermek mümkün olmadığından en yüksek değere sahip beş mal verilmiştir.

ticarete en yüksek EİT endeksine sahip mallar şu şekilde sıralanmaktadır: 735- Alet tutucular ile muhtelif makinaların aksam ve parçaları (0,97), 664-Cam (0,96), 772-Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları (0,95), 263-Pamuk ve döküntüleri (0,95) ve 651-Tekstil iplikleri (0,93) sektörleridir. Ortadoğu'nun petrol zengini ülkelerinden biri olan Suudi Arabistan'la Türkiye arasında EİT düzeyi en yüksek olan mallar: 533-Pigmentler, vernikler, boyalar (0,99), 334-Rafine edilmiş petrol ürünleri (0,97), 598-Muhtelif kimya sanayi ürünleri (0,85), 657-Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (0,81), 664-Cam (0,80). Diğer bir petrol zengini Ortadoğu ülkesi Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye arasında endüstriyi ticaret düzeyi en yüksek ilk beş mal ise şunlardan oluşmaktadır: 515-Organo-inorganik bileşikler (0,98), 651-Tekstil iplikleri (0,95), 232-Muhtelif kauçuk ve atıkları (0,95), 533-Pigmentler, vernikler, boyalar (0,84), 723-Toprağın tesviyesi, kar küreyicileri vb. (0,84). Görüldüğü gibi genel olarak bu ülkelerle Türkiye arasındaki endüstriyi ticaret tekstil, kimyasal maddeler, cam gibi ara mallar üzerinde daha fazla gerçekleşmektedir.

3.4. Türkiye'nin Seçilmiş Ticaret Partnerlerine Göre Rekabet Gücü

Bir ülkenin başka bir ülke ya da ülke grubuna göre rekabet gücünü karşılaştırmak için en çok kullanılan indeks Balassa'nın kendi ismiyle de anılan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi'dir. Balassa (1965) bu endeksle, mevcut ticaret verilerinden yararlanılarak ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün hesaplanabileceğini ifade etmiştir. Sadece ülkenin ihracat verilerini dikkate aldığı için Karşılaştırmalı İhracat Performans İndeksi olarak da adlandırılan Balassa'nın orijinal indeksi şu formüle göre hesaplanmaktadır:

$$RCA_1 = (X_{ij}/X_{it})/(X_{nj}/X_{nt})$$

RCA, i ülkesinin j malı için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksini göstermektedir. Formülde (X_{ij}) i ülkesinin j malı ihracatını; (X_{it}) i ülkesinin toplam ihracatını; X_{nj} n ülkesinin (ya da ülke grubunun) j malı ihracatını ve (X_{nt}) n ülkesinin (ya da ülke grubunun) toplam ihracatını göstermektedir. İndeks, bir ülkenin bir mal ya da endüstri alanındaki ihracatının toplam ihracatı içindeki payını diğer ülkelerinkiyile karşılaştırmaktadır. İndeks değerinin 1'den büyük olması, ülkenin söz konusu mal ya da endüstride açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu, 1'den küçük olması ise ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığını göstermektedir.

Balassa indeksi ülkeler arasında dış rekabet gücünün karşılaştırılması amacıyla aşağıdaki şekilde de kullanılabilir:

$$RCA_2 = (X_{ij}/X_{nj})/(X_{it}/X_{nt})$$

Donges vd. (1982) tarafından geliştirilen bu indeksin payı i ülkesinin j malı ihracatının diğer ülkenin (ülke grubunun) j malı ihracatına oranını, paydası ise i ülkesinin toplam ihracatının diğer ülkenin (ülke grubunun) toplam ihracatına oranını göstermektedir. Formül sonucunda bir ülkenin çeşitli mallar için hesaplanan karşılaştırmalı ihracat performansı indeks değeri 1'den büyükse ülke o malda ihracatta bir avantaja, indeks değeri 1'den küçükse ülke o malda dezavantaja sahiptir.

Yukarıda ifade edildiği gibi açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün olup olmadığı indeks değerinin 1'den büyük ya da küçük olmasına göre belirlenir. Bunun yanında daha ayrıntılı olarak karşılaştırmalı üstünlüğün gücünü göstermek amacıyla Balassa'nın AKÜ katsayısı aşağıdaki gibi 4 şekilde sınıflandırılabilir (Hinlopen, 2001:13):

- 1) İndeks değeri= $0 < AKÜ \leq 1 \Rightarrow$ Karşılaştırmalı üstünlük yoktur.
- 2) İndeks değeri= $1 < AKÜ \leq 2 \Rightarrow$ Zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.
- 3) İndeks değeri= $2 < AKÜ \leq 4 \Rightarrow$ Orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.
- 4) İndeks değeri= $4 < AKÜ \Rightarrow$ Güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.

RCA₁ formülüne göre yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen değerlere bakıldığında 1999 yılında Türkiye'nin bu ülkeler karşısında 41 malda güçlü, 43 malda orta, 46 malda zayıf rekabet gücüne sahip olduğu (yani toplam 130 malda rekabet gücü var), 121 malda ise rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin adıgeçen ülkelere karşı güçlü rekabet üstünlüğüne sahip olduğu mal grupları şunlardır: Balıklar ve kabuklu hayvanlar, sebze ve meyveler, hayvan yemi, tütün ve tütün mamulleri, metal madenler ve hurda, hayvansal ve bitkisel maddeler, bitkisel yağlar, tıbbi ürünler ve ilaçlar, suni gübre, deri ve deri mamulleri, kauçuk ürünleri, demir-çelik, ofis makinaları, motorlu kara taşıtları ve prefabrik yapılardır. Türkiye'nin bu ülkelere göre rekabet gücünün olmadığı mallar ise; canlı hayvanlar, et ve süt ürünleri, tahıl, şeker, kahve-çay-baharat, yağlı tohumlar, ham kauçuk, mantar ve ahşap eşya,

dokuma elyafı artıkları, ham gübre, petrol ve ürünleri, doğal ve işlenmiş gaz, elektrik enerjisi, hayvansal yağlar, ilk şekildeki plastikler, kimyasal materyaller, kağıt ve kağıttan eşya, başka yerde belirtilmeyen metal olmayan eşya, demir içermeyen madenler, güç üreten cihazlar, metal işleme makinaları, özel endüstri makinaları, elektrikli makinalar, diğer ulaşım araçları, ayakkabı, mesleki-bilimsel araçlar, fotoğraf malzemeleri ve optik cihazlardır. Burada Türkiye'nin rekabet gücü olmayan ürünlerin genel dış ticaret yapısına paralel olarak daha çok ara mallar ve yüksek teknoloji sermaye malları olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Türkiye'nin Güçlü Rekabet Gücüne Sahip Olduğu Mal Grupları

1999	2009
034-037-Balıklar, 047-Diğer hububat, 058-Konserveler, 059-Meyve suları, 071-Kahve, 072-Kahve, 081-Hayvan Yemi, 121-Yaprak tütün, 211-Ham deriler, 269-Kullanılmış giyim eşyası ve parçaları, 285-Aluminyum cevherleri, 287- Diğer metal cevherleri, 288-Metalleri içeren kül ve kalıntılar, 291-292-Hayvansal ve bitkisel ürünler, 422-Diğer bitkisel sıvı yağlar, 511-Hidrokarbonlar ve türevleri, 515- Organo-inorganik bileşikler, 541-Eczacılık ve ürünleri, 553-Parfüm ve Kozmetik, 562-Suni gübre, 583-Plastik profil vs., 611-İşlenmiş deri, 613-İşlenmiş kürk, 629- Kauçuktan diğer eşya, 654-dokunmuş mensucat, 671-Dökme ve aynalı demir, 677- Demir veya çelikten malzemeler, 683- Nikel ve nikelenden malzemeler, 695- El aletleri, 723-Özel endüstriyel makinalar, 752- Otomatik bilgi işlem makinaları, 781,783,785-Çeşitli kara taşıtları, 793-Gemiler, 811-Prefabrik yapılar,	001-Canlı Hayvanlar, 034-037-Balıklar, 041-Buğday, 044-Mısır, 058-Konserveler, 059-Meyve suları 061-Şeker ve bal, 074-Çay, 075-Baharatlar, 121-Yaprak tütün, 231-Tabii kauçuk, 267-269-Suni lif, yün, kullanılmış giysiler, 274-Kükürt, 282-Demir-çelik hurda, 287-Diğer demir cevherleri, 325-Kok ve Sömikok, 342,344-İşlenmiş gazlar, 411-Hayvansal yağlar, 579-Plastik hurda, 611-613-Deri ve mamulleri, 629-629- Kauçuktan diğer eşya, 652-Pamuklu mensucat, 655-Örme mensucat, 666-Çanak-çömlek, 671-Dökme ve aynalı demir, 712-Buhar turbinleri ile aksam ve parçaları, 714-Turbojetler, diğer gaz türbinleri vb. aksamı, 761-Televizyon alıcıları, 774-Elektro teşhis cihazları, 785-Motosikletler, bisikletler ve parçaları, 792-Hava taşıtları, 793-Gemiler ve suda yüzen taşıtlar, 831-Sandıklar, çantalar ve kılıflar, 844-Kadınlar için örme giyim eşyası,

2009 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin bu ülkeler karşısında 41 malda güçlü, 38 malda orta, 58 malda zayıf rekabet gücüne sahip olduğu (toplamda 137 malda rekabet gücü var), 114 malda ise rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. Bu rakamlara bakıldığında rekabet gücüne sahip olduğumuz mal sayısında az da olsa bir artış olduğu görülmektedir. Tablo'da görüldüğü gibi Türkiye canlı hayvanlar, balıklar, sebze ve meyveler, şeker, tütün ve ürünleri, ham kauçuk, dokuma elyafı, briket, deri ve işlenmiş kürk, güç üreten makineler, haberleşme araçları, kara ve diğer taşıt araçlarında güçlü rekabet gücüne sahiptir. 1999 yılından farklı olarak Türkiye canlı hayvanlar, şeker, ham kauçuk, dokuma elyafı, güç üreten makineler, haberleşme araçlarında güçlü rekabet gücüne sahip olmuştur.

1999'dan 2009'a Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle rekabet gücü değişimine bakıldığında Tablo 8'de görüldüğü gibi belirtilen dönemde Türkiye'nin rekabet gücü kazandığı sektörlerin kaybettiği sektörler göre hem sayı olarak daha fazla hem de nitelik olarak daha önemli sektörler olduğu görülmektedir. Özellikle güç üreten makineler, telekomünikasyon ve ses kaydedici cihazlar ve diğer ulaşım araçları gibi teknoloji yoğun sektörlerde Türkiye'nin rekabet gücü kazanması olumlu bir gelişmedir. Türkiye'nin bu dönemde rekabet gücünü kaybettiği sektörler ise kahve-çay, kağıt hamuru ve atık kağıt, suni gübre gibi daha çok emek yoğun sektörlerdir.

Tablo 8. Türkiye'nin 1999'dan 2009'a Ortadoğu Ülkeleriyle Rekabet Gücü Değişimi

1999'dan 2009'a Rekabet Gücü Kazanan Mal Grupları	1999'dan 2009'a Rekabet Gücünü Yitiren Mal Grupları
011, 074-075, 231, 321, 322, 325, 344-345, 411, 511-516, 522-525, 571-579, 581-583, 591-598, 681-689, 711-714, 761-764, 791-793	071-072, 251, 292, 562, 691-699

Türkiye'nin 2009 itibariyle bu ülkelere göre rekabet gücünün olmadığı mallar ise; etler ve sakatatlar, süt ve süt ürünleri, tahıl, diğer yenilebilir ürünler, alkollü ve alkolsüz ürünler, tütün ürünleri, sanayi bitkileri, tekstil ipliği, mineral yakıtlar ve yağlar, petrol ve petrol ürünleri, doğal gaz, elektrik, boyanmış, renklendirilmiş maddeler, kağıt ve mukavva, inciler ve kıymetli taşlar, metal olmayan madeni ürünler, bazı demir-çelik

ürünleri, özel endüstriyel makineler, genel endüstriyel makineler, ofis makineleri, elektrikli makina ve cihazlar, mobilya, ayakkabı, bilimsel ölçüm cihazları, fotoğraf malzemeleri ve optik cihazlar ve diğer mamul eşyalardır. Burada daha önce belirtildiği gibi Türkiye'nin bu bölgelere göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ürünler daha çok ara mallarla yüksek teknolojili bazı sermaye ve tüketim mallardır.

4. Sonuç

Yıllardır dış ticaretinin yarından fazlasını Avrupa Birliği ile gerçekleştiren Türkiye'nin son dönemlerde bu bölge dışında özellikle Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ile de ticari ilişkilerinin arttığı görülmektedir. Bu çalışmada, bu ilişkilerin boyutu ve niteliği ampirik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bunun için Türkiye'nin, beş önemli Ortadoğu ticaret partneriyle dış ticareti ticaret yoğunluğu, Grubel-Llyod ve Balassa indeksi gibi çeşitli indeksler hesaplanarak analiz edilmiştir.

Türkiye tarafından bakıldığında Türkiye'nin bu beş ülkeyle ticaret yoğunluğunun yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye ve bu ülkeler arasında 1999-2009 döneminde ticari ilişkilerin güçlendiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye, bu bölgedeki ticaret partnerlerine dünya ticaretindeki payından daha fazla ihracat yapmaktadır. Özellikle Irak ve İran gibi komşu ülkelerle ticaret yoğunluğunun nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Ortadoğulu ticaret partnerleri tarafından bakıldığında ise sadece İran'ın Türkiye ile ticaret yoğunluğunun 1'in üzerinde olduğu görülmektedir. Son 1-2 yılda Irak ve İsrail'in Türkiye'yle ticaret yoğunluğunun arttığı görülmektedir. S. Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, dünya ticaretlerindeki paylarına kıyasla Türkiye'ye daha az ihracat yapmaktadırlar.

Endüstriyel ticaret açısından bu bölgeyle EİT'in genel olarak düşük olduğu ancak, 1999'dan 2009'a bu ülkelerin hepsiyle iki yönlü ticaretin arttığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin EİT'inin en yüksek olduğu ülke İsrail, en fazla artış gösterdiği ülke ise İran'dır. Bunun nedenleri olarak bu ülkelerle Türkiye'nin gelir düzeylerine bağlı olarak tüketici tercihlerinin birbirine yakınlığını, coğrafi yakınlık gibi faktörler gösterilebilir. Mal grupları itibarıyla ise, genel olarak bu ülkelerle Türkiye arasındaki endüstriyel ticaret tekstil, kimyasal maddeler, cam gibi ara mallar üzerinde daha fazla gerçekleşmektedir.

Çalışmada Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ölkelerine göre rekabet gücünü karşılaştırmak için en çok kullanılan indeks olan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksiyle yapılan hesaplamalar sonucunda SITC 3 haneli toplam 251 maldan 130'unda 1999'da Türkiye'nin adıgeçen ölkelere göre rekabet gücünün olduğu belirlenirken, 2009'da bu sayı 137'ye çıkmıştır. Bu 137 maldan 41'inde de Türkiye güçlü rekabet gücüne sahip bulunmaktadır. 1999'dan 2009'a Türkiye'nin rekabet gücü kazandığı sektörlerin kaybettiği sektörlerle göre hem sayı olarak daha fazla, hem de nitelik olarak daha önemli sektörler olduğu görölmektedir. Özellikle güç üreten makineler, telekomünikasyon ve diğer ulaşım araçları gibi teknoloji yoğun sektörlerde Türkiye'nin rekabet gücü kazanması olumlu bir gelişmedir. Türkiye'nin bu dönemde rekabet gücünü kaybettiği sektörler daha çok emek yoğun sektörlerdir. Türkiye'nin genel ihracat yapısına paralel olarak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ürünlerin ise, daha çok hammadde ve ara mallarla yüksek teknolojik bazı tüketim malları olduğu görölmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye için Avrupa Birliği dışında önemli bir dış ticaret partneri durumunda olan Ortadoğu ölkeleriyle Türkiye'nin dış ticaretinin son dönemlerde bir ivme kazandığı görölmektedir. Türkiye'nin son on yıllık dönemde bu bölgenin seçilmiş ölkeleriyle dış ticaretinin niteliğinde de bir değişme göze çarpmaktadır. Türkiye, genel olarak bu ölkelerden petrol, doğal gaz gibi rekabet gücünün olmadığı ara malları ithal ettiği için yüksek rekabet gücüne sahip olduğu makineler, ulaşım araçları, kimyasal maddeler, demir-çelik sektörü ürünleri gibi malların ihracatına ağırlık vermesi bu ölkelerle dış ticaretinin dengelenmesinde etkili olacaktır. Türkiye'nin bu bölgeyle ticaretinin artması için genel anlamda dış ticareti teşvik edici politikalar yanında bölgeyle dış ticareti geliştirmeye yönelik politikaları daha etkin bir şekilde uygulamaya geçirmesi ve bölgeyle ekonomik ve siyasi ilişkileri daha fazla geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akal, M. (2008), "Ortadoğu Sınır Ölkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 271-296
- Appleyard, D.R., Field A.J. ve Cobb, S.L. (2008), *International Economics*, Sixth Edition, New York, McGraw-Hill Irwin.

- Balassa, B. (1965), "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 99-123.
- Bano, S. (2002): "Intra-Industry Trade and Trade Intensities: Evidence from New Zealand", *Working Paper in Economics*, 5/02, University of Waikato, New Zealand.
- Bano, S. ve Li, S. (2005): "The Evaluation of China's Bilateral Trade Flows Over Time 1979-2001", *International Trade and Finance Association 15th International Conference*, Paper 2.
- Deviren, N. V. ve Karataş, M. (2007): "Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Endüstri İçi Ticaret", *İktisat İşletme ve Finans*, 22(250), 16-32.
- Donges, J.B., Krieger-Boden, C., Langhammer, R.J., Schatz, K.W. ve Thoroe, C.S. (1982). "The Second Enlargement of the European Community: Adjustment Requirements and Challenges for Policy Reform", *Kieler Study*, No.171, Kiel, Germany
- DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko01.xls>,(25.09.2009)
- Erk, N. ve Tekgül, Y. (2001): "Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-içi Ticaretin Ölçülmesi ve Ticaret Tipinin Belirlenmesi", *METU International Conference on Economics V*, Ankara, September, 10-13.
- Erkan, B. (2012), "Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8 Sayı:15, 195-218
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2004), "Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle Olan Ticareti, 1990-2002", *GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım* içinde, Der: E. Uygur ve İrfan Cıvcır, Ankara: TEK Yayını, 33-56.
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2005), "Do Turkish Exports Have Comparative Advantage With Respect to The European Union Market, 1990-2000", *Proceedings of the Middle East Economic Association*, 7, <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume7/erlat.pdf>, 10.08.2012

- Erlat, G. ve Erlat, H. (2003): "Measuring Intra-Industry and Marginal Intra-Industry Trade: The Case for Turkey", *Emerging Markets Finance and Trade*, 39(6) November-December, 5-38.
- Grubel, H.G. ve Lloyd, P.J. (1975), *Intra-industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, New York: John Wiley.
- Hinloopen, J. ve C. Van Marrewijk (2001), "On the Empirical Distribution of the Balassa Index", *Review of World Economics*, Vol:137, No:1, 1-35
- Kaya, A.A., (2006), "İmalat Sanayi İhracatında Uzmanlaşma: Türkiye-Avrupa Birliği Analizi (1991-2003)", *Ege University Working Papers in Economics 2006*, No:06/05, İzmir.
- Kutlu, E. ve Yenilmez, F. (2005): "Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Önemi", *İktisat İşletme ve Finans*, 20(229), Nisan, 45-64.
- Ruben, E. (2003): "Türkiye-İsrail Arasında Endüstri İçi Ticaret Boyutunun İncelenmesi", *İktisat İşletme ve Finans*, 18(10), Eylül, 40-46.
- Serin, V. ve Civan, A., (2008), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for Turkey towards the EU", *Journal of Economic and Social Research*, Vol:10, No:2, 25-41
- Şimşek, N., Seymen, D. ve Utkulu, U. (2007), "Turkey's Competitiveness in the EU Market: A Comparison of Different Trade Measures", *European Trade Study Group (ETSG) 9th Annual Conference 2007*, Atina.
- COMTRADE (2009), United Nations Commodity Trade Statistics Database, [http://comtrade.un.org/db/mr/rfCommoditiesList.aspx?px=S3&cc=,\(30.09.2009\)](http://comtrade.un.org/db/mr/rfCommoditiesList.aspx?px=S3&cc=,(30.09.2009)).
- Utkulu, U. ve Seymen, D., (2004), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the EU/15", *European Trade Study Group 6th Annual Conference*, ETSG 2004, Nottingham, 9-11 September.
- Yenilmez, F. ve Bayraç, H. N. (2005): "Türkiye-Almanya Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Gelişimi ve Endüstri İçi Ticareti Etkileyen Ülke Değişkenleri", *E-akademi*, 44.

Ek Tablo 1. SITC Rev. 3'e Göre Topplulaştırılmış Mal Grupları

Mal Grubu (SITC Rev.3) Kodu	Mal Grubunun Adı
001	Canlı Hayvanlar
011, 012, 016, 017	Etler Ve Yenilen Sakatat
022-025	Süt ve süt mamulleri,kuş ve kümes hay.yumurtaları, vb.
034-037	Balıklar,Kabuklu Hayvanlar,Yumuşakçalar,Diğer Omurgasızlar
041-048	Tahıl
054-059	Sebze Ve Meyve
061-062	şeker, pekmez, bal vb.
071-075	kahve,çay,kakao ve baharat
081	hayvan yemi
091, 098	diğer yenilebilir ürünler
111,112, 121, 122	alkollü ve alkolsüz içecekler
121-122	tütün ve tütün ürünleri
211-212	yağlı tohum ve meyvalar,sanayi bitkileri
222-223	işlenmemiş kauçuk
231-232	deri, kürk vb.
244-248	mantar ve ahşap ürünler
251	kağıt hamuru ve atık kağıt
261-269	tekstil iplik dokuma
272-274,277-278	mineral yakıtlar,mineral yağlar ve müstahsalları,mumlar
281-289	metal madenler, hurda
291-292	hayvansal ve bitkisel maddeler
321, 322, 325	kömür, kok kömürü, briket
333-335	petrol ve petrol ürünleri
342-345	doğal ve işlenmiş gaz
351	elektrik
411	hayvansal yağlar
421-422	bitkisel yağlar
431	işlenmiş hayvansal ve bitkisel yağlar
511-516	organik kimyasallar
522-525	inorganik kimyasallar
531-533	boyanmış, renklendirilmiş maddeler
541-542	tıbbi ürünler ve ilaçlar
551,553,554	parfüm, temizlik ürünleri vb.
562	sunı gübre
571-575	temel plastik
581-583	diğer plastik
591-593, 597-598	kimyasal materyaller
611-613	deri ve deri mamülleri
621,625,629	kauçuk ürünler

Ek Tablo 1. SITC Rev. 3'e Göre Toplulaştırılmış Mal Grupları (devamı)

Mal Grubu (SITC Rev.3) Kodu	Mal Grubunun Adı
633-635	mantar ve ahşap ürünler
641-642	ağıt ve mukavva
651-659	tekstil iplik dokuma
661-667	metal olmayan madeni ürünler
671-679	demir ve çelik
681-689	demir olmayan metaller
691-699	metal ürünler
711-718	güç üreten makinalar
721-728	özel endüstriyel makinalar
731-737	metal makinalar
741-749	genel endüstriyel makinalar
751,752,759	ofis makinaları
761-764	telekominikasyon ve ses kaydedici cihazlar
771-778	elektrikli makina ve cihazlar,aksam ve parçaları
781-786	kara taşıtları
791-793	diğer ulaşım araçları
811-813	prefabrik yapılar
821	mobilya, yatak
831	seyahat çantaları, elçantası
841-848	giysi ve aksesuar
851	ayakkabı
871-874	bilimsel araçlar
881-885	fotoğraf makinaları, saatler, optik ürünler
891-899	diğer ürünler

